

ВНУТРІШНІ І ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ СЛОВОТВІРНОЇ СИСТЕМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS OF THE GERMAN WORD-FORMATION SYSTEM EVOLUTION

Щигло Л.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету*

Статтю присвячено дослідженню еволюції словотвірної системи німецької мови з позицій теорії самоорганізації. У пропонованій роботі висвітлено питання співвідношення синхронії і діяchronії, статичності і динаміки у словотворі. Схарактеризовано особливості розвитку та функціонування словотворчих процесів німецької мови VIII – поч. XXI ст. Особливу увагу звернено на виявлення внутрішньо- та зовнішньолінгвальних чинників впливу на еволюцію та самоорганізацію системи словотвору німецької мови.

Ключові слова: словотвір, німецька мова, словотвірна динаміка, словотворчий процес, внутрішньолінгвальні чинники, зовнішньолінгвальні чинники.

Статья посвящена исследованию эволюции словообразовательной системы немецкого языка с позиций теории самоорганизации. В предлагаемой работе освещены вопросы соотношения синхронии и диахронии, статичности и динамики в словообразовании. Охарактеризованы особенности развития и функционирования словообразовательных процессов немецкого языка VIII – нач. XXI в. Особое внимание обращено на выявление внутренне- и внешнелингвистических факторов влияния на эволюцию и самоорганизацию словообразовательной системы немецкого языка.

Ключевые слова: словообразование, немецкий язык, словообразовательная динамика, словообразовательный процесс, внутрilingвистические факторы, внешнелингвистические факторы.

The article is devoted to the study of the German word-formation system evolution from the standpoint of the theory of self-organization. The proposed paper covers the relationship between synchrony and diachrony, statics and dynamics in word-formation. The peculiarities of the development and the functioning of the word-formation processes in the German language (VIII – XXI centuries) are characterized. Special attention is paid to the identification of intra- and extralinguistic factors influencing the evolution and self-organization of the German word-formation system.

Key words: word-formation, German language, word-formation dynamics, word-formation process, intralinguistic factors, extralinguistic factors.

Постановка проблеми. Наука про словотвір сьогодення знаходиться не в кризі, як часто стверджують, а в пошуку нових шляхів розвитку, пов'язаних насамперед з осмисленням рушійних сил словотворчих процесів, із дослідженням механізму словотвірних відношень, що виникають під час функціонування мови, з виявленням словотвірного потенціалу мовної системи, виявленням зв'язку явищ словотвору з формуванням мовної картини світу. Динамічний словотвір можна віднести до ключових проблем сучасної германістики, оскільки саме динамічний підхід до вивчення лінгвальних об'єктів дозволяє виявити різні типи коливань у функціонуванні системи мови. Динаміка формування окремих словотвірних типів, словотвірних категорій, словотвірних гнізд виявляється під час дослідження того чи іншого процесу в його історичній ретроспективі. Один з основних постулатів у наукових доробках зі словотвору – постулат Фердинанда де Сосюра стосовно антиномії синхронічного і діяchronічного підходів до опису фактів мови – усе частіше

заперечується останнім часом. Саме потрактування словотвору як утворення слів є імплікацією уявлення про процес. Погляд на діяchronію (як на процес у його еволюції, а не на просту зміну окремих синхронічних зрізів) передбачає опис явищ і процесів словотвору в розвитку, у внутрішньосистемній взаємодії один з одним.

Інтерес до діяchronічного вивчення словотворчих процесів у німецькій мові пояснюється необхідністю розробки теоретичних і практичних питань історичного словотвору, основним завданням якого є опис становлення і розвитку словотвірної системи німецької мови, що й зумовлює **актуальність** цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки В.М. Жирмунського, М.Д. Степанової, О.І. Москальської, Н.І. Філічевої, В. Шмідта, Г. Аугуста, К. Беккера, В. Шмідта розкривають історію розвитку німецької мови в період із 770 року до кінця XX століття, а також розвиток німецької словотвірної системи. У працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів

широко і глибоко розглядаються еволюційні процеси, що відбувалися на фонетичному, морфологічному і синтаксичному рівнях німецької мови, проте в них детально не схарактеризовано зміни, що відбувалися у словотвірній системі німецької мови на кожному з етапів її розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення основних закономірностей еволюції словотвірної системи німецької мови, а також виявлення чинників, що зумовили її розвиток та самоорганізацію.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1) розглянути питання співвідношення синхронії і діакронії, статичності і динаміки у словотворі;

2) схарактеризувати особливості розвитку та функціонування словотворчих процесів німецької мови VIII – поч. XXI ст.;

2) виокремити внутрішньо- та екстралінгвальні чинники впливу на розвиток та самоорганізацію словотвірної системи німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, проблема співвідношення синхронії та діакронії вирішувалося впродовж тривалого часу по-різному: від абсолютного заперечування зв'язку між цими поняттями («синхронічний» феномен не має нічого спільного з діакронічним» [8, с. 116]) до ствердження, що діакронія є складником синхронії [5]. Фердинанд де Соссюр пов'язував синхронічну лінгвістику зі статикою, а діакронічну – з еволюцією (тобто динамікою), вважаючи, що «синхронічним є все, що стосується статичного аспекту, діакронічним – усе, що стосується еволюції» [8, с. 103]. Це не заважало йому стверджувати, що «справді, абсолютної нерухомості не існує» [там само, с. 177].

Сьогодні багато дослідників вважають, що питання про співвідношення синхронії і діакронії у словотворі вимагає свого нового рішення, бо будь-яка спроба представити його в «моментальному знімку» як застиглу систему буде певною мірою спотворенням мовної дійсності [11, с. 23].

Перехід від етимологічно-діакронічної до історично-синхронічної парадигми у дослідженні історичного словотвору сприяв окресленню прерогативності проблеми про співвідношення між синхронією та діакронією, статикою та динамікою. Так, О.І. Смирницький, підкреслює, що «мова певної епохи – це мова, що існує та розвивається в часі, тобто містить у собі момент діакронії» [7, с. 69], оскільки звернення у межах синхронічних досліджень до фактів діакронії пов'язане зі зміною наукової парадигми, спрямованої на експланаторність (пояснювальність)

[2, с. 14]. Г. Марчанд [18, с. 8] вважає, що синхронія співвідноситься із сучасною мовою, а діакронія – з історичним розвитком мови, зокрема зі словотвором.

Поняття статичності та динаміки у науковому лінгвістичному просторі (як і поняття діакронії та синхронії) висвітлюється неоднозначно. До того ж проблему словотвірної динаміки мовознавці розв'язують теж по-різному. Так, М.Д. Степанова та В. Фляйшер [10, с. 182] вважають, що динаміка постійно існує у словотворі, зокрема в синхронії. О.О. Земська вважає, що словотвір може бути як синхронічним, так і діакронічним. До того ж синхронічний словотвір має на меті дослідження відношень у системі, натомість діакронічний – процеси розвитку. Вона пише: «Моя праця спрямована на вивчення мікроісторії, отже, вона належить до галузі діакронічного словотвору» [4, с. 257]. Учені також наголошують на тому, що синхронічний та діакронічний підходи взаємодоповнюють один одного [6, с. 24; 15, с. 93; 16, с. 120]: синхронія, з одного боку, прогнозує можливість майбутнього розвитку, з іншого – вона є результатом попередніх мовних змін [15, с. 92]. Л.М. Ягупова пише, що «вивчення одного окремо взятого мовно-історичного періоду розвитку німецької мови, якими є свн., рнвн., нвн. періоди, не виключає, а передбачає використання обох підходів» [14, с. 35].

У нашому дослідженні ми дотримуємося точки зору, що її висловлює І.С. Шевченко: «Ми не абсолютизуємо ні синхронічного, ні діакронічного підходів. Будь-який із них як інструмент пізнання характеризує певна ефективність, плідність та евристичні можливості і доповнює інший». Наприклад, під час синхронічного дослідження словотвору виокремлюють певний афікс і висвітлюють важливі реляції його функційного буття. Натомість за умови діакронічного підходу щодо статичний стан знову набуває динаміки, тобто історичного руху, тільки так веде до повного розуміння синхронічних здобутків» [13, с. 93]. Словотвірна система є своєрідним «каталізатором» розвитку мови, оскільки креативна і динамічна природа словотвірного акту максимально впливає на мовні зміни різних рівнів і водночас є потужним джерелом гіпотез про динаміку мови. У цьому дослідженні ми зупинимось на положеннях, що відображують основні тенденції еволюції словотвірної системи німецької мови.

Рівень розвиненості німецької словотвірної системи давньовісхіднонімецького періоду свідчить те, що словотвірна система VIII – XI ст. майже не мала власних словотвірних моделей і

словотворчих засобів, у результаті того, що давньоверхньонімецька мова відчувала величезний вплив грецької і латинської мов, запозичувала словотворчі елементи. Унаслідок цього більшість словотвірних моделей і засобів цього періоду є кальками з латинської або грецької мов, що не дозволяло розвиватися власне німецьким словотворчим елементам.

Високий словотвірний потенціал у давньоверхньонімецькій період розвитку німецької мови демонструють суфікси. Так, наприклад, суфікс *âri*, що походить від лат. *-arius* і був запозичений із латинської мови разом зі словами, до складу яких він входив (пор., наприклад, *molinarium* мельник), слугував для утворення нових слів від основ іменників, що підтверджується матеріалами однієї з найдавніших германських мов – готської, пор. *bôkareis* (der Schrift gelehrte) книжник, той, хто розуміється в писанні от *bôka* літера; *wullareis* – спеціаліст із виготовлення виробів із бавовни від *wulla* бавовна. У давньоверхньонімецькій мові також були слова, утворені від основ іменників за допомогою цього суфікса, наприклад: *ambahtâri* служитель слуга від *ambaht* служба; *fâtâri* спокусник від *fâra* спокуса, небезпека; *gartâri*, *gartinâri* садівник від *garto* сад; *lêrâri* вчитель від *lêra* вчення; *mâdâri* жнець від *mâd* жатва; *scâhâri* розбійник, грабіжник від *scâh* розбій; *sângâri* співак *sang* від пісня. Серед похідних іменників зустрічаються назви на позначення виконавця дії (nominaagentis), які були пов'язані з відповідними дієсловами, пор.: *suonâri* суддя – *suona* суд – *suonen* судити; *lêrâri* вчитель – *lêra* вчення – *lêren* вчити тощо. Ця обставина сприяла утворенню нових іменників безпосередньо від дієслівних основ, у результаті чого значення самого суфікса було переосмислено; він став позначати виконавця дії, а не просто відношення до дії. У давньоверхньонімецькій мові велика кількість іменників із цим суфіксом утворена від дієслова: *fiskâri* рибалка від *fiskôn* ловити рибу; *jagâri* мисливець від *jagôn* полювати; *heilâri* цілитель від *heilen* цілити; *mezzâri* вимірювач від *mezzan* вимірювати; *nemâri* той, хто бере від *neman* брати; *helfâri* помічник від *helfan* допомагати.

Отже, завдяки запозиченню словотворчого компонента утворюється новий словотвірний тип, який виявився настільки продуктивним, що почав витісняти старий суфікс *-n*, що слугував для цього ж раніше, пор. давньонімецькі – *helfo* – *helfâri*, *nemo* – *nemâri*, а також давньонімецькі – *geber* той, хто дає, *widersachers* супротивник зі давньонімецькими – *gebo*, *widersacho*. Зі старих утворень на *-n* у сучасній мові збереглися лише

деякі пор. *derBote* (двн. *boto*), *derHerzog* (двн. *herizogo*), *derSchultheiß* (двн. *skultheizo*). Цей словотвірний тип виявився стійким і зберіг свою продуктивність і дотепер завдяки передумовам, що склалися для цього в об'єктивній дійсності. У сучасній німецькій мові це майже похідні від дієслівних основ (рідко від іменних основ, наприклад, *Gärnter*, *Künstler*).

Поряд із суфіксацією в зазначений період розвивається словоскладання. Найдавнішим способом словоскладання є основокладання, за якого першим членом використовується чиста основа без показників відмінка і числа. Подібний тип словоскладання сягає своїм корінням у далеке минуле, коли флексія ще не була розвинена і коли просте розташування основ слугувало засобом поєднання в реченні. Ці архаїчні поєднання остаточно перетворилися в складні слова з появою флексії, оскільки їх особливістю стала відсутність флексії у першого компонента. Цей тип словоскладання, названий Я. Грімом *eigentliche Composita* (повноскладні з'єднання), міг існувати в чистому вигляді лише тоді, коли чітко розрізнялися різні типи основ, що давало можливість без особливих зусиль виокремити необхідну основу кожного іменника [12, с. 128]. Так, повноскладні з'єднання широко представлені у давньоверхньонімецькій мові, пор.: *erdrihhi царство на землі*, *gouchvaz кадило*.

До того ж у давньоверхньонімецькій мові представлено й інший вид словоскладання, якому Я. Грім дав назву «*uneigentliche Composita*» (неповно складні з'єднання). Складні слова такого типу утворювалися спочатку завдяки комбінаториці слів, синтаксичні зв'язки між якими знаходили своє вираження у відмінкових закінченнях, пор., наприклад: двн. *Donarestag четвер*, *Frankonofurt Франкфурт*. Закріплення і розвиток цього типу словоскладання проходило поряд із перебудовою системи називного відмінювання. До того ж колишня флексія переосмислювалась як з'єднувальний елемент (пор. суч. *Sonnenstrahl*), що сприяло безлічі утворень за аналогією [12, с. 128–129].

Отже, в давньоверхньонімецькій період розвитку німецької мови спостерігається тенденція до утворення дериватів та композитів завдяки суфіксації та словоскладання.

У середньоверхньонімецькій період словотвірна система продовжує свій розвиток і підпадає під вплив різних позамовних явищ. Простежуючи зовнішні впливи на німецьку мову XI – XIII ст., необхідно поряд із латиною, вплив якої спостерігається впродовж усієї історії

німецької мови, висвітлити вплив французької мови [1, с. 118]. Із французькою мовою в цей час були тісно пов'язані культура і жаргон німецького лицарства, особливо помітним цей вплив стає після безпосереднього зіткнення німецького і французького лицарства під час другого хрестового походу 1147 р. Із французької мови запозичується не тільки лексика у сфері лицарської культури, а й словотворчі засоби. Так, суфіксальна підсистема поповнюється суфіксом *-ier*, що був запозичений із французької мови в кінці XII століття, наприклад, *turnieren, hovieren*. У XII – XIII ст. слів із цим суфіксом порівняно небагато, їх частотність невисока. Ця модель набуває широкого поширення і стає найпродуктивнішою для дієслова, наприклад, *buchstabieren, halbieren*.

У площині словоскладання відбувається подальше збільшення кількості неповноскладних з'єднань (так званих *uneigentliche Composita*), що виникають у результаті злиття синтаксично пов'язаних слів, наприклад: *boten-brot винагорода за виконане доручення, drachen-blut кров дракона, goteshus* (зустрічаються випадки, коли складні деривати написані окремо *goteshus*) *храм (божий), wibes-name жіноче ім'я*.

Найвищу продуктивність у ранньовірхньонімецький період демонструє словоскладання, що пояснюється дією закону аналогії, тяжінням німецької мови до складних утворень. Середскладних слів з'являються такі типи з'єднань, як детермінативні складні слова, наприклад, *wortkarg, Obstgarten*; копулятивні з'єднання, наприклад, *eingraublau gelber Stoff, Dichter – Komponist*, зростає кількість складносинтаксичних слів, наприклад, *Porzellanteller* та складнопохідних утворень, наприклад, *breitschultrig*. Зазначимо також, що у ранньовірхньонімецький період велику роль у формуванні лексичного складу національної німецької мови відіграють професійні мови і жаргони, а також інтенсивний розвиток торгівельних відносин Німеччини з іншими країнами, зумовлений вступом Німеччини в Ганзейський союз. Так, завдяки увезенню в країну нових, невідомих раніше товарів і предметів побуту в ранньовірхньонімецькій мові виникають нові слова-композиції, наприклад, *tabakshändler* 1765 р. [17]; *Havannabraun* 18 ст. [19, с. 619].

Поповнення системи словотворчих афіксів у нововірхньонімецький період відбувається внаслідок:

– появи нових суфіксів завдяки перерозкладу морфем. Так, ілюстративним прикладом можуть слугувати суфікси іменників *-igkeit, -erei, -aner* і прикметника *-ern*, які є ніби «нарощеними» зі ста-

рих *-keit, -ei, -ner* і *-en*. Суфікс *-ern* однозначний старому *-en*, який зберігається в небагатьох старих словах, пор. *golden, wollen-stählern, gläsern*. Суфікс *-aner*, як відомо, має спеціалізоване вживання. Суфікси ж *-igkeit* і *-erei* виявляють під час порівняння з *-heit (-keit)* або *-ei* інший семантичний відтінок, пор. *Reinheit i Reinigkeit, Kleinheit i Kleinigkeit*. Суфікс *-erei* має суб'єктивно-оцінне значення, що є відсутнім у дериватах із суфіксом *-ei*, наприклад, *Singerei* «докучливий спів», *Schreiberei* «писанина» тощо;

– запозичення афіксів. Запозичення суфіксів є іншою можливістю поповнення континууму словотворчих компонентів, що дуже широко представлено в нововірхньонімецький період. Тут ми зустрічаємо багато суфіксів іменників і прикметників, запозичених із латинської та французької мов. Це суфікси іменників зі значенням особи: *-ant, -at, -ent, -ist, -ier, -(i)eur, -ar, -or* (наприклад, *Aspirant, Diplomat, Konkurrent, Brigadier, Ingenieur, Notar, Organisator*), суфікси з абстрактним значенням: *-ismus, -tät, -tion, -ion, -ie, -age, -ur, -ik, -anz, -enz* (наприклад, *Divergenz, Funktion, Konsonanz, Subjektivität*) тощо. Прикметники характеризуються запозиченими морфемами: *-är, -ar, -al, -ell, -ös, -il, -iv* (наприклад, *graziös, normal, polar, produktiv, servil, traditionell*) тощо.

Варто підкреслити, що лише деякі з перерахованих морфем здатні до продукування дериватів від німецьких основ, наприклад, *-ist* (Hornist), *-ant* (Lieferant), *-ös* (pechös), *-age* (Kleidage). Інші наявні лише в запозиченнях. Проте можливість побудови гнізд слів, в утворенні яких беруть участь і запозичені, і автохтонні суфікси, є доказом того, що зазначені морфемі входять до континууму єдиної словотвірної системи, пор.: *Grammatik, grammatisch, grammatikalisch, Grammatiker, grammatikalisieren, Grammatikalisierung; Optimist, Optimismus, optimistisch* тощо.

– переосмислення словозмінювальних морфем у словотворчі або переосмислення одного словотворчого афікса в інший. Однією з можливостей поповнення системи суфіксації нового періоду є переосмислення словозмінювальних суфіксів у словотворчі або переосмислення одного словотворчого суфікса в інший. Так, Л.Р. Зіндер, Т.В. Строева доводять, що у такий спосіб виникли суфікси: іменників *-en* (наприклад, Knochen) та *-er* у прикметників (типу Berliner або voller). Так, суфікс *-en* з'явився завдяки аналогічному перенесенню морфем непрямих відмінків *-n* в називний відмінок (у свн. відмінювання Knochen було: N. knoche, G. D. A. knochen). У сучасній німецькій мові морфему *-n* розглядають

як суфікс: *Knochen-knoch-ig* – *knöch-ern*; аналогічно *Tropfen* – *tröpf-eln* тощо. Суфікс *-er* у прикметників типу *Berliner (Zug)*, *Leipziger (Straßen)* є за походженням словоутворювальним суфіксом осіб *-er* (тут етнічних назв). Із *der Berliner Zug*, де *Berliner* означало «берлінців» виникає *Berliner Zug*, де *Berliner* означає «берлінський», до того ж прикметник не змінюється, а суфікс іменника переосмислений як суфікс прикметника. У слові *voller* суфікс *-er* є словозмінювальною морфемою сильного типу відмінювання (номінатив чоловічого роду однини); з таких випадків як *der Saalvoller Leute* «зал, повний людей» вживання *voller* було перенесене на випадки, де іменник вживається в іншому роді або числі, наприклад, *die Straße(n) voller Leute*. *Voller* виступає незмінним прикметником, а його компонент варто, ймовірно, тлумачити як суфікс *-er* [3, с. 193–196].

Під впливом сприятливих екстра-та інтралінгвальних умов у XVIII – на поч. XXI ст. з'являється велика кількість нових складних слів, що належать до різних лексико-семантичних груп і відрізняються за своєю словотвірною структурою. Основним чинником, що визначає утворення складних слів, є аналогія, незважаючи на те, що в новонародженій німецькій мові збільшується кількість словотвірних моделей і ускладнюється структура складних слів.

Інноваційним складником лексичного складу сучасної німецької мови є неогенні мовні одиниці як показники розвитку суспільної свідомості та науково-технічного прогресу, тобто ті одиниці мови, що виражають «дух часу». Геополітичні зміни в європейському просторі сприяли появі великої кількості нових слів у німецькій мові нового періоду: спочатку – об'єднання Німеччини і пов'язані з цим подіями (*Dunkeldeutschland*, *die Osterweiterung*), потім – інтеграційні процеси в Європі (*das Eurogeld*, *die Eurozone*), війною на Балканах (*der Blauhelmeinsatz*, *der Kollateralschaden*), підвищення активності терористичних організацій (*der Anti-Terror-Krieg*, *die Milzbrandattache*).

Події у внутрішньополітичному житті Німеччини також дали імпульс для утворення нових слів: номінацій для нових законопроектів, політичних програм, реформ тощо (*Job-Floater*, *Riester-Rente*), економічних реалій (*Ein-Euro-Job*, *das Sparpaket*). Інтенсивний розвиток науки і техніки преломлюється у відповідних мовних інноваціях, наприклад: *die Datenautobahn*, *die Organspende*, *der Stammzellenimport* тощо. Поповнення словникового складу сучасної

німецької мови неологізмами відбувається за рахунок дії різних лінгвальних чинників, але найбільш продуктивним із них є словоскладання.

Висновки. Проведене діахронічне дослідження еволюції словотвірної системи німецької мови впродовж усіх періодів розвитку німецької мови дозволило виявити чинники, що вплинули на еволюцію словотвірної системи німецької мови, а отже, уможливило прослідкувати дію принципу самоорганізації.

Так, самоорганізація словотвірної системи німецької мови зумовлена такими: 1) **внутрішньолінгвальними чинниками**: а) поступовим становленням словотвірної системи німецької мови, появою нових словотвірних моделей, а також рівнем продуктивності словотворчих процесів у певний період розвитку німецької мови; б) впливом закону аналогії; в) схильність німецької мови до словоскладання і висока комбінаторика слів сприяли продукуванню складнопохідних утворень, складносинтаксичних слів, конверсивів та телескопізмів; г) високим словотвірним потенціалом німецьких афіксів (суфіксів і префіксів) і розвитком семантики;

2) **екстралінгвальними чинниками**: а) розвитком і становленням національної літературної німецької мови в умовах різнодіалектності; б) впливом на всі рівні німецької мови латинської і французької мов; в) завойовницькими походами і розвитком торгових відносин Німеччини з країнами Сходу, Азії, Індії, зі слов'янськими державами сприяли входженню великої кількості запозичень до лексичної системи з грецької, французької, арабської, італійської, слов'янських і східних мов, а також ввезені в країну іноземні товари стали прототипами для утворення інноваційних дериватів різних частин мови; г) культурою і традиціями лицарства; д) поширенням християнства і впливом церкви. Переклад у 1537 році М. Лютером Біблії на німецьку мову уможливив поширення на території Німеччини мови Лютера; д) науково-технічним прогресом, появою і розвитком нових сфер діяльності; е) геополітичними змінами у європейському просторі.

Отже, виявлені внутрішні і зовнішні чинники розкривають тенденції становлення та розвитку німецької словотвірної системи і є віддзеркаленням мовної картини світу носіїв німецької мови.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в порівняльно-історичному студіюванні процесів еволюції у словотворі, проведенні зіставного аналізу словотвірних змін у германських, слов'янських та інших індоєвропейських мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бах А. История немецкого языка: пер. с нем. Москва, 1956. 343 с.
2. Зализняк А.А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов». Вопросы языкознания. 2001. № 2. С. 13–25.
3. Зиндер Л.Р., Строева Т.В. Историческая морфология немецкого языка. Ленинград, 1968. 263 с.
4. Земская Е.А. Динамика системы современного русского словообразования и проблемы словообразовательной нормы. 2. Tagung der Internationalen Kommission für slavische Wortbildung "Neue Wege der slavischen Wortbildungsforschung" (Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen u. Literaturen; Bd. 3). Frankfurt am Main; Berlin; New Jork: Peter Lang, 1999. S. 257–264.
5. Келлер Р. О невидимой руке в языке: пер. с нем. Самара, 1997. 308 с.
6. Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії: Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. Чернівці, 1998. 370 с.
7. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык. Москва, 1998 (1955). 319 с.
8. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики: пер. з фр. Київ, 1998. 324с.
9. Степанова М.Д., Чернишова И.И. Лексикология современного немецкого языка. Москва, 1962. 310 с.
10. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. Москва, 1984. 264 с.
11. Полюжин М.М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке. Москва, 1992. 265 с.
12. Филичева Н.И. История немецкого языка. Москва, 2003. 304 с.
13. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. Харьков, 1998. 168 с.
14. Ягупова Л.М. Мовно-географічна варіативність системи середньовісньонімецьких префіксальних іменників. Донецьк, 2007. 605 с.
15. Erben J. Deutsche Wortbildung in synchronischer und diachronischer Sicht // Wirkendes Wort. 1964. H. 2. S. 83–93.
16. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre (Grundlagen der Germanistik 17). Berlin, 1993. 182 S.
17. Frühneuhochdeutsches Wörterbuch. URL: <https://fwb-online.de/content/fwb-online-hilfe#c3094> (дата звернення: 5.11. 2018).
18. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach. München, 1969. 545 p.
19. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. München, 1993. 4353 S.